

ARAS

TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

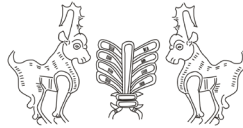
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

TUJANES

2019 / 1

ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Adına İmtiyaz Sahibi
Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA

Editörler / Editors
Rıfat KUVANÇ
Bilcan GÖKCE

Grafik Tasarım / Graphic Design
Rıdvan YILDIZ

ISSN: 2651-4788

Baskı / Printing
Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü
No: 172/134 Kampüs / Bornova, İzmir
Tel : 0232 311 20 59 e-mail: bsmmd@mail.ege.edu.tr

Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679
Basım Tarihi / Publication Date: 30 Aralık 2019

~~~~~  
*Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup, yılda bir kez  
yayınlanmaktadır.*  
~~~~~

Yazışma Adresi / Correspondence Address
Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi Editörlüğü
İğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 76000 Merkez-İğdır, Türkiye
Faks: +90 476 223 00 17 Tel.:+90 476 223 00 10/4635
e-mail: tujanes@gmail.com

ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI
Doç. Dr. Erkan KONYAR
Doç. Dr. İsmail BAYKARA
Dr. Öğr. Üyesi Rıfat KUVANÇ
Dr. Öğr. Üyesi Bilcan GÖKCE
Dr. Öğr. Üyesi Bülent GENÇ

Bilim Kurulu / Editorial Advisory Board

Prof. Dr. Altan ÇİLİNGİROĞLU (İzmir)
Prof. Dr. Gülriz KOZBE (Batman)
Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU (İstanbul)
Prof. Dr. Andreas SCHACHNER (İstanbul)
Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI (Erzurum)
Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE (Kocaeli)
Prof. Dr. Rainer Maria CZICHON (Uşak)
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK (İğdır)
Prof. Dr. Goderdzi NARIMANISHVILI (Tbilisi)
Prof. Dr. Hasan BAHAR (Konya)
Prof. Dr. Stephan KROLL (München)
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU (Erzurum)
Doç. Dr. Erkan KONYAR (İstanbul)
Doç. Dr. Ali OZAN (Denizli)
Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR (İzmir)
Doç. Dr. İsmail BAYKARA (Van)
Doç. Dr. Metin ALPARSLAN (İstanbul)
Doç. Dr. Mahmut AYDIN (Batman)

YAYIN HAYATINA BAŞLAYAN YENİ BİR ARKEOLOJİ DERGİSİ:

Aras Türkiye Eski Yakınoğu Araştırmaları Dergisi

Turkish Journal of Ancient Near Eastern Studies

Iğdır Üniversitesi 2008 yılında kurulmuş, Türkiye'nin oldukça yeni üniversitelerinden biridir. Akademik açıdan hızlı bir biçimde büyümeyi hedefleyen üniversite; Azerbaycan, Ermenistan, Nahçıvan ve Gürcistan'ın da yer aldığı Güney Transkafkasya ülkelerinin yanısıra İran'ın da bulunduğu coğrafyanın oldukça köklü bir geçmişe sahip zengin kültürlerinin araştırılması ve incelenmesi noktasında da istekli davranarak 2017 yılından itibaren Arkeoloji Bölümü'nü aktif hale getirmiştir. Bölümün aktif hale getirilmesinin yanısıra ülkemizde de büyük bir eksiklik olduğu görülen ve özellikle Türkiye ile kültürel ilişki içerisinde olan Güney Kafkasya, Kuzeybatı İran ve Kuzey Mezopotamya'da gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve araştırmaların yayınlanabileceği yeni bir dergi yayınlamayı da üstlenmiştir.

Derginin ismi, öncelikle Iğdır ilinin de yer aldığı geniş bir kültürel bölgeyi kapsayan Aras Nehri'nin içinden aktığı geniş bir coğrafyayı temsil etmesi açısından Aras olarak seçilmiştir. Bilindiği üzere ülkemiz sınırları içerisinde Bingöl Dağları'ndan doğan Aras Nehri; sırasıyla Erzurum, Kars ve Iğdır illerinden geçtikten sonra ülkemiz sınırları dışında Hazar Denizi'ne dökülür. Oldukça geniş ve bereketli bir alana sahip Aras Havzası'nda yapılan araştırmalar bölgenin Pre-historik dönemlerden itibaren yerleşim gördüğünü ortaya koymuştur. Kalkolitik ve Tunç Çağlarına ait merkezlerin varlığı kültürel sürekliliği ortaya koymuş ve Demir Çağında Van Gölü Havzası'nda kurulan Urartu Krallığı'nın egemenlik alanına girmiştir. Sadece ülkemizin değil Yakın Doğu'nun da çatısı olarak adlandırılan görkemli Ağrı Dağı'nı da bünyesinde barındıran Aras Havzası; Güney Kafkasya, İran ve Anadolu arasındaki kültürel ilişkilerin merkezinde yer alan ve tarih boyunca önemini koruyan bir bölge olmuştur.

Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü bünyesinde "Aras, Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi/Turkish Journal of Ancient Near Eastern Studies" ismiyle yayınladığımız derginin ilk sayısı ile özellikle arkeoloji, tarih ve dilbilim okurlarının karşısına çıkmaktan dolayı büyük bir mutluluk duymaktayız. Derginin kurulması aşamasında bizi cesaretlendiren ve her aşamada destek veren Iğdır Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Hakkı Alma'ya çok teşekkür ediyoruz. Bunun yanısıra ilk sayımızı hem Doğu Anadolu Bölgesi'nde hem de Güney Kafkasya'da önemli arkeolojik çalışmalar gerçekleştirmiş Antonio Sagona'ya ithaf ederek anısını yaşatacak olmaktan dolayı da büyük bir mutluluk duymaktayız.

Dr. Öğr. Üyesi Rıfat KUVANÇ

Dr. Öğr. Üyesi Bilcan GÖKCE

EDİTÖRLER

---

1 A. Sagona'nın biyografisi için bakınız: Ronald T. Ridley, "Antonio Giuseppe Sagona (1956-2017)", *Ancient Near Eastern Studies*, 55, 2018, 1-8.

Prof. Dr. Antonio (Tony) Sagona
(1956 - 2017)

Saygıyla anıyoruz...
In memoriam...

İÇİNDEKİLER /CONTENTS

Politik Sınırlar ve Arkeoloji: Kura-Aras Kültürel Kompleksi ve Iğdır Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Örneği	
Mehmet Işıklı	9
Reconsidering the Antler Y-Box and Its Findspot in an Early Trialeti Burial in Sos Höyük, Eastern Turkey	
Claudia Sagona	20
Ilısu Barajı İnşaat Sahasının Arkeolojik Potansiyeli	
A. Tuba Ökse	42
Ayanis'te Sitadel ve Dış Kent Arasındaki Sosyo-Ekonomik İlişkiler	
Aylin Ü. Erdem	62
Van Gölü Çevresinde Etnoarkeolojik Bir Araştırmanın Hikâyesi: Kil, Seramik Ekolojisi, Çanak Çömlek ve Urartu'nun Mirası	
Atilla Batmaz	71
Recently Discovered Archaeological Sites in the Dostan Area, Salmas Region, Iran	
Behrouz Khanmohammadi - Roberto Dan - Keomars Hajji Mohammadi	83
Ardahan İli 2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması	
Sami Patacı - Özlem Oral Patacı	95

VAN GÖLÜ ÇEVRESİNDE ETNOARKEOLOJİK BİR ARAŞTIRMANIN HİKÂYESİ: KİL, SERAMİK EKOLOJİSİ, ÇANAK ÇÖMLEK VE URARTU'NUN MİRASI

Atilla Batmaz *

Öz

Bu yazı, halen devam etmekte olan ve arkeolojik, etnolojik, etnoarkeolojik, etnoarkeometrik, sanatsal, deneysel ve mühendislik bilimlerinin bir araya getiren bir araştırmanın süreçleri hakkında bilgi vermektedir. Proje, Urartu çanak çömleğinin araştırılması ve yeniden üretimi temelinde Van ve Bitlis illerinde gerçekleştirilmiştir. Buradan hareketle söz konusu illerdeki bazı köylerde geçmişten beri devam eden geleneksel seramik kap kacak üretimi belgelenmiş ve bu üretim faaliyetleri ışığında Urartu seramiğinin üretimi aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanak çömlek, seramik üretimi, seramik etnoarkeolojisi, Urartu Krallığı.

The Story of an Ethnoarchaeological Research Around Lake Van: Clay, Ceramic Ecology, Pottery, and the Legacy of Urartu

Abstract

This paper represents the processes of an ongoing research around Lake Van Basin. The project has put various disciplines together such as archaeology, ethnology, ethnoarchaeology, ethnoarcheometry, art, experimental archaeology, and engineering. The main target of the research is to examine and re-produce the Urartian pottery by experimenting in the basin. Within this framework, the research has been carried out in the villages in Van and Bitlis, where the ceramic production processes continue in traditional ways. This methodology not only cast light on the Urartian pottery production, but also it allows to document today's ceramic production activities in the region.

Keywords: Pottery, ceramic production, ceramic ethnoarchaeology, Urartian Kingdom.

---

* Doç. Dr. Atilla Batmaz, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 35100, Bornova, İzmir, e-mail: atilla.batmaz@ege.edu.tr; atibatmaz@yahoo.com. ORCID:0000-0002-1626-1219.

Giriş

Van Gölü Havzası'nda uzun yıllardan beri yapılan Urartu araştırmaları çok önemli bir kültür mirasının gün ışığına çıkmasını sağlamış ve Urartu Krallığı hakkında farklı alanlarda bilgiler edinmemize olanak vermiştir. Urartu kültürünü tanımlayan birkaç özellik olan Urartu çivi yazısı, tunç işçiliği ve bazı mimari unsurlar genel hatları ile kültürü bize tarif edebilir. Bu özelliklerin içinde en önemlilerinden biri ise çanak çömlektir. Krallığın erim sağladığı ve inşa faaliyetinde bulunduğu her alanda, yüzlerce kale ve mezarlıkta Urartulara atfedilen çanak çömlek açığa çıkmıştır. Doğu Anadolu, Kuzeybatı İran ve Transkafkasya Bölgeleri'ne kadar uzanan bu derece geniş seramik yayılım alanına sahip krallığın kendisi ile özdeşleştirilen çanak çömlek türü ise parlak kırmızı astarlı olandır¹.

Seramik buluntular, kalelerde günlük kullanımda yer bulduğu gibi, seramik depolarına da istiflenerek ileride kullanılmak üzere depolanmıştı (Erdem 2014). Bunlara ilaveten özellikle M.Ö. 7. yüzyılda kalelerin zemini altına inşa edilen büyük boyutlu depolama küplerinin yer aldığı magazinler kaleler içinde çok büyük alanlar kaplamaktaydı.

Böylesine yoğun bir seramik üretiminin gerçekleştiği Orta Demir Çağ olarak kabul edilen bu dönemde seramik üretim faaliyetlerine ilişkin verilerin olmayışı ise bir çelişkidir. Urartu'nun üretim alanlarının kalelerin dışındaki bir alanda veya hammadde kaynaklarına yakın bir bölgede gerçekleştirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Hammaddenin, pişmiş veya pişmemiş ürünlerin ve yakacak odunların yığılacağı genişçe bir alana ihtiyaç vardır. Ayrıca pişirim sırasında çıkacak yoğun duman nedeniyle üretim alanlarının, diğer ağır endüstriyel faaliyetlerde olduğu gibi, yerleşim birimleri dışında olması gerekmektedir. Karmir Blur (Piotrovsky 1952: 86, res. 46), Armavir-Blur (Martisrosyan 1974: 115) ve Arinberd (Israyelyan 1971: 80, res. 15.) kazılarında yerleşim birimi dışında çömlekçi çarklarının bulunmuş olması, kale dışında sanayi ve üretim birimlerinin var olduğunu kanıtlamaktadır². Ancak buradan gelen kanıtlar çömlekçi çarkları ile sınırlı olup üretimin geri kalan aşamalarını ve teknolojik altyapıyı göstermekten yoksundur. Bu nedenle yüzey araştırması ve kazıların yanı sıra Urartu'nun kapacak üretim faaliyetlerine ışık tutacak alternatif yolların bulunması gerekmektedir. Farklı bilim ve sanat alanlarının ortak çalışması ile bazı sorulara cevap üretebilir mi? Okumakta olduğunuz yazı bu mütevazı çabayı gösteren bir araştırmanın hikâyesini aktarmaktadır.

2013-2019 yıllarında gerçekleştirilen bu araştırma beş temel ayaktan oluşmaktaydı: a) Urartu seramiğine ilişkin arkeolojik ve arkeometrik araştırmalar; b) geleneksel seramik

---

1 Genellikle "kırmızı perdahlı Urartu çanak çömleği" olarak adlandırılan bu seramikler içinde bir grubun perdahlama işlemi yapmaksızın, astarın pişirim sırasında eriyerek parladığı anlaşılmıştır (Batmaz ve Özkan 2017; Batmaz 2019). O nedenle "kırmızı astarlı parlak Urartu çanak çömleği" isminin bu çanak çömleği isimlendirmede daha uygun olacağı kanısını taşımaktayız.

2 Ayaniş Kalesi'nin karşısında genişçe bir alana yayılmış dışkent (Güneytepe) önce manyetometre aracılığıyla taranmış ve sonra büyük oranda kazılmıştır. Ancak seramik üretimine ilişkin bir veriye rastlanmamıştır.

üreten köylerin üretimlerine ilişkin araştırmalar; c) bu ikisi arasında bir bağ kurmayı hedefleyen seramik etnoarkeolojisi ve etnoarkeometrik çalışmalar; d) geleneksel ve modern teknikler ile deneysel çalışmalar ve e) Van Gölü civarındaki seramik yapmaya elverişli kil yataklarının tespiti.

Geniş oranda etnoarkeoloji metodolojisi kullanan çalışma Van ve Bitlis olarak iki il ile sınırlandırılan bir saha çalışmasını içerir. Etnolojik verilerin arkeolojik sorulara cevap aramada kullanılması olarak tanımlanabilen Etnoarkeoloji, günümüzde artık sıklıkla başvurulan bir bilim alanı olmuştur. Özellikle sadece bir tema ya da buluntu türü ele alınarak yapılacak bir çalışma, örneğin dokumacılık, mimari, kemik alet ya da seramik, konunun daha derinlemesine incelenebilmesine olanak sağlamaktadır. Bir temel oluşturmak açısından ülkemizde gerçekleştirilen etnoarkeolojik bağlamda seramik araştırmalarının kısa bir tarihine bakmak faydalı olacaktır.

Anadolu'daki Seramik Etnoarkeolojisinin Ana Hatları

Anadolu'daki seramik araştırmalarının tarihi oldukça eskiye gider. Rıza Yalın ve Hamit Zübeyr Koşay tarafından gerçekleştirilen ilk çalışmalar Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar uzanır. 1930'lu ve 40'lı yıllarında gerçekleştirilen bu araştırmalar tanımlama ve basit benzerlikler arama üzerine gayret gösterilmiş olmakla beraber Anadolu'nun kültürel zenginliklerini göstermesi açısından önemliydi. “Çok İptidai Çömlekçilik” adlı yazı dönemin Adana müze müdürü olan Rıza Yalın tarafından 1940 yılında o zamanın Maarif Vekilliği tarafından çıkartılan *Türk Tarih Akeologya ve Etnografya Dergisi*'nde yayınlandığında (Yalın 1940) Gaziantep'in Türkmen köylerindeki ev tipi seramik üretimi belgeleyen hiçbir kaynak bulunmuyordu. Daha doğrusu Anadolu'da böyle bir çalışma hiç yapılmamıştı. “Anadolu'da İptidai Çanak-Çömlekçilik” başlığını taşıyan, Hamit Z. Koşay ve Akile Ülkü tarafından 1932 yılında çeşitli köylerde anket usulü yapılan çalışma ancak 1963 yılında *Türk Etnografya Dergisi*'nde yayınlanabildi (Koşay - Ülkü 1963). Çalışmada Iğdır'dan İzmir'e kadar 30 kadar nahiyede seramik üretimi yapan imalathanelerden bilgi toplanmıştı. Bu erken çalışmalar Anadolu'nun seramik üretimi ile ilgili bilgilerin temelini oluşturmaktadır. Söz konusu çalışmaları daha sistematik çalışmalar takip etmiştir. Güngör Güner'in 1972-1977 yıllarında gerçekleştirilen ve 44 ilimizi içeren envanter çalışması (Güner 1988) Anadolu seramik araştırmaları için önemli bir köşe taşı olmuş ve takip eden çalışmalarla bugüne kadar elimizde önemli bir veri tabanı oluşturulabilmiştir.

Zamanla araştırma alanları sınırlandırılarak derinlemesine çalışmalar yapılmaya başlanmış, dolayısıyla üretim merkezi temelli çalışma eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların çok büyük bir bölümünde Güzel Sanatlar Fakültelerinin seramik bölümleri öncü olmuştur. Öte yandan o dönemlerde arkeolojik bakış açısıyla geleneksel seramik çalışmalarını yorumlayan “etnoarkeolojik” türde çalışmalar sayıca çok azdı. Bu

türdeki erken çalışmalar yine 1980’li yıllarda yayınlanmaya başlanmıştır³. Lidya Kralığı’na başkentlik yapmış Sardes Bölgesi civarındaki Gökeyüp, Datbey and Türkönü köylerinde 1975 ve 1978 yıllarında Howard Crane (Crane 1988) tarafından gerçekleştirilen etnoarkeolojik çalışmalara ilaveten Doğu Anadolu’da Tomris Bakır’ın (Bakır 1985; 2004) Erzurum Yiğittaşı Köyü’nde gerçekleştirdiği etnoarkeolojik çalışma erken örnekler olarak gösterilebilir. Yiğittaşı Köyü daha sonra Sos Höyük kazıları buluntularını etnolojik bakış açısıyla yorumlama gayreti çerçevesinde daha sistematik bir şekilde Liza Hopkins tarafından (Hopkins 2003) incelenmiştir. Elazığ’daki Uslu Köyü’nde 1980’de Füsün Ertuğ (Ertuğ 2004) tarafından gerçekleştirilen çalışma ve aynı köyde 1985’de İtalyan bir ekip tarafından yapılan (Angle - Dottarelli 1990; 1992) seramik üretiminin etnoarkeolojik değerlendirmelerini içeren çalışma, seramik etnoarkeolojisi bakımından sistematik çalışmalar olarak nitelenebilir.

1990’lı yıllarda Troad Bölgesi’nin içindeki Çanakkale’nin Akköy Köyü’nde, bölgenin eski ve yeni seramik üretimi arasındaki benzerlikleri ele alan bir çalışmaya (Tekkök-Biçken 2000) ilaveten yine B. Tekkök’ün (Tekkök 2004) Eceabad’daki etnoarkeolojik çalışması da Çanakkale’deki araştırmaların önemli bir parçasını oluşturmuştur. Z. Köşklü’nün, tandırları konu alan etnoarkeolojik çalışması tandırlar konusunda ele alınmış önemli etnoarkeolojik bir çalışmadır (Köşklü 2005; 2006). Etnoarkeolojik çalışmaların içinde seramikçi Sevim Çizer’in çalışmaları da burada değinilmeye değerdir. Özellikle Batı Anadolu Seramikçiliği ve Terra Sigillata seramiği ile ilgili yaptığı deneysel ve etnoarkeolojik çalışmalar (Çizer - Öney 2015; Çizer 2005; Çizer 2013) farklı anabilim dallarında araştırmaların çeşitlenmesini sağlaması açısından faydalı olmuştur.

Projenin Ortaya Çıkışı

2006 yılında Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu’nun başkanlığında yürütülen Ayanis Kalesi kazılarında Türk ve Amerikalı bir ekiple beraber Ayanis Köyü’nde Tübitak tarafından desteklenen etnoarkeolojik bir çalışma başlatılmıştı (Çilingiroğlu, A., Çevik, Ö., Erdem, A. Ü., Stone, E., Harmanşah, Ö., Işık, N. E., Zimansky, P., ve Batmaz, A., 2009). Urartu kalesi ile köyü kıyaslayan ve oldukça kapsamlı olan bu çalışmanın bir toplantısında, seramikler ile ilgili tartışılırken, A. Çilingiroğlu, çanak çömlek ile ilgili hala geleneksel üretimin gerçekleştiği Bardakçı Köyü’ne gitmenin de faydalı olacağını söylemişti. Projenin çok geniş kapsamlı olması ve diğer yarım kalan araştırmalardaki eksikler nedeniyle proje dönemi boyunca Bardakçı’ya hiç gidilemedi. Tübitak projesi tamamlandıktan 4 sene sonra, 2013 yılında Ayanis kazısı sonrası Bardakçı Köyü’ne gitmek için fırsat bulmuştuk. 2011 Van depremi üzerinden 2 sene geçmişti ancak Van ve köyleri yaralarını henüz sarabilmiş değildi. Köyde faal olarak

---

3 Dünya ölçeğinde “Seramik Etnoarkeolojisi” Kleindeinst and Watson (1956) “action archaeology” adı verdiği tarihlerde ortaya çıkmış ve o zamana kadar çok az arkeolog tarafından ilgilenilmiştir. Aynı yıllarda seramik etnoarkeolojisi daima ikincil bir rol üstlenmişti. 1970’de ise arkeolojik araştırmalarda bilim alanı olarak sağlam bir yer edinmeye başladı (Stark 2003).

Fotoğraf 1- Van/Bardakçı Köyü Osman Eşme atölyesindeki işler.

çalışan tek atölye sahibini bularak köyde depremde zarar görmüş ve bu nedenle kullanılmayan bir evde bir kaç gün geçirdik. Bir sonraki yıl ise İzmir'den Van'a sadece bunun için dönmüştük ve anlaşılana burada daha kalacaktık.

Araştırmalar

Araştırmalar 2014 yılı Ağustos, 2015 Mayıs ve Ağustos, 2016 Mayıs, 2017 Haziran, 2018 ve 2019 Temmuz aylarında 15-20 günlük periyotlarda Van ve Bitlis'de gerçekleştirildi. 2014 yılı itibarıyla Van'ın Bardakçı Mahallesi'nde yerel bir seramik ustası olan Osman Eşme ile gerek geleneksel üretim faaliyetleri ve gerek Urartu parlak kırmızı astarlı seramiğini yeniden üretme üzerine çalışmalara başlandı. Osman usta köyün tarihsel geçmişine olduğu kadar üretim faaliyetine ve hatta teknolojisine de oldukça hâkimdi (Batmaz 2018). Ancak

köyün seramikleri ile Urartu seramikleri arasında bir kaç ortak form benzerliği dışında bir ilişki yoktu (Fotoğraf 1, 4). Bu nedenle ustanın Urartu formlarına aşina olması ve Urartu formlarını başarılı bir şekilde şekillendirmeye başlaması biraz zaman alacaktı.

Fotoğraf 2- Bitlis/Kavakbaşı Köyü'nde seramik üretim faaliyetleri gerçekleştiren bir ev-atölyenin bahçesi.

2015 yılında Bardakçı'daki seramik ustası ile beraber yakındaki kil yatakları ziyarete başlandı. Güngör Güner tarafından kaleme alınan *Anadolu'da Yaşamakta Olan İlkel Çömlekçilik* (Güner 1988) kitabında yer alan Bitlis'in Kavakbaşı ve Günkırı köylerindeki kırmızı astarlı ve parlak çanak çömlekler oldukça ilginçti. Aynı yıl Ağustos ayında bu köyleri ve diğer birkaç kil alanını ziyaret ettik. Bir yandan bu köylerdeki çanak çömlek üretimi hakkında belgeleme yapıyor (Fotoğraf 2, 5) diğer yandan da Bitlis'ten elde edilen *aviskok* adı verilen kilden örnek alarak astar denemeleri için hazırlıklar yapıyorduk.

2015-2018 yılları Bardakçı'nın seramik geçmişi ve üretimi hakkında veri toplamakla geçti (Batmaz 2019) (Fotoğraf 1, 3). Araştırma konuları olarak şunlar belirlendi:

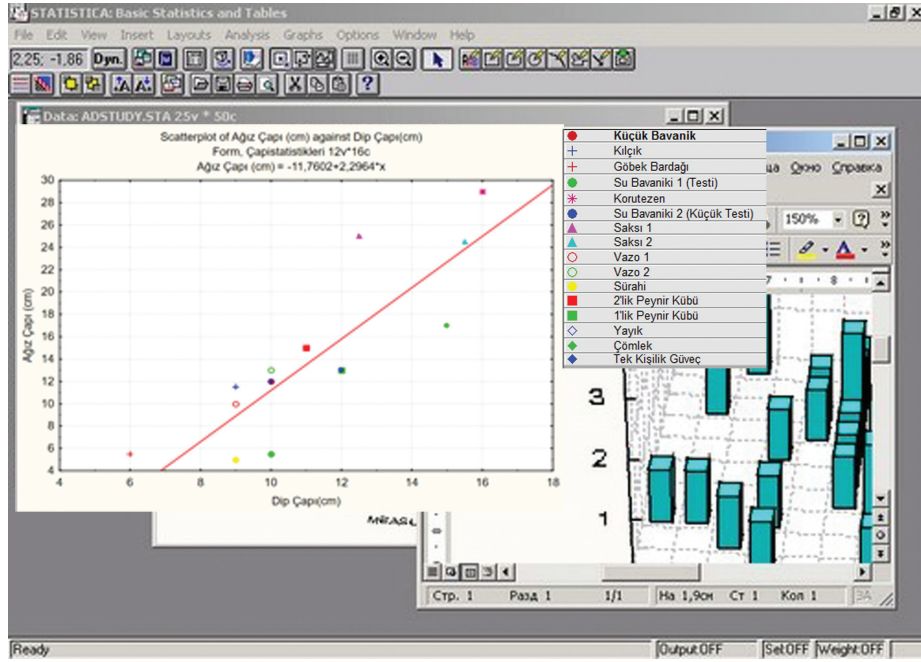
- 1-Köyün seramik tarihçesi
  - 2-Hammadde ve hammadde elde edilmesi
  - 3-Kilin işlenmesi
  - 4-Atölye ve kullanılan aletler
  - 5-Şekillendirme, kurutma, pişirim ve pişirim sonrası işlemler idi.
- Çalışmanın ilerleyen evrelerinde;
- a) Zayıf, kullanım süresi, ikincil kullanım ve atık
  - b) Formlar ve fonksiyon
  - d) Üretim organizasyonu
  - e) Ticaret
  - f) İş bölümü
  - g) Uzmanlaşma gibi sosyal konulara yoğunlaşan 68 soruluk bir anket üzerinden devam edildi.

Fotoğraf 3- Van/Bardakçı ürünlerini belgeleme çalışmaları.

Fotoğraf 4- Yeniden üretilen yonca ağızlı bir Urartu testisini şekillendirme ve astarlama.

Fotoğraf 5- Bardakçı çanak çömleği ile ilgili gerçekleştirilen istatistiksel çalışmalar.

Bu bağlamda da kaynak kişiler ile görüşülerek köyün seramik faaliyetleri araştırılarak mevcut somut etnografik verilerden istatistiksel çalışmalar gerçekleştirildi (Fotoğraf 5).

Aynı yıllarda yeniden üretim için deneyler yapılmaya başlandı (Fotoğraf 4). Öncelikle fırın yapısı ve kil örneklerinin özellikleri araştırıldı. Bitlis'in köylerinden alınan kırmızı renkli *aviskok* ile denemeler, geleneksel ateşi alttan alan ve üst kısmında seramik yüklüğü bulunan iki katlı *pur* adı verilen fırınlarda gerçekleştirildi (Batmaz 2016; 2018; 2019).

Bu arada Bitlis'te ziyaret edilen Kavakbaşı ve Günkırı köylerinin kadınlar tarafından gerçekleştirilen ev tipi üretim (Fotoğraf 2, 6) faaliyetleri hakkında önemli bilgiler edinilmişti. Bu yıllarda killerden alınan örnekler, bu killerden hazırlanmış ve pişirilmiş deneme plakalarından ve Urartu seramiklerinden alınan örnekler laboratuvarında çeşitli analizlere tabi tutularak karşılaştırıldı (Batmaz - Özkan 2017).

Fotoğraf 6- Kavakbaşı'nda bir ev-atölyede kap şekillendiren kadın.

2018 sonu ve 2019 başında örnek alınan killer ile modern teknikler uygulanarak Urartu'nun kırmızı ve parlak seramik astarının elde edilip edilemeyeceği araştırıldı. Bu çerçevede mühendislik, güzel sanatlar ve arkeolojinin içinde bulunduğu disiplinler arası

bir çalışma ile 122 farklı deneme gerçekleştirildi ve bunun sonuçları 2019'da İzmir'de gerçekleştirilen Doğu Anadolu Arkeolojisi (DARK I): Prehistorik Dönemlerden Demir Çağların Sonuna Kadar Doğu Anadolu Çalıştayı'nda sunularak akademik dünya ile paylaşılmış oldu (Özkan-Kahraman-Batmaz, baskıda). 2019 Temmuz'unda Van'da arkeoloji, jeoloji ve güzel sanatlar disiplinlerinin ortak çalışması ile Van çevresinde seramik yapımına uygun olabilecek kil yatakları araştırılmaya başlandı. Tespit edilen bazı alanlardan kil numuneleri toplandı.

Sonuç olarak; etnoarkeolojik çalışmalarda Urartu seramik atölyelerinde, Bardakçı'da görülen uzun bir mile monte edilmiş ayakla dönen yataklı bir çarka sahip seramik tezgâhında kap kacak şekillendirmiş ve ateşi alttan verilen, üst kısmında seramik yüklüğü bulunan yuvarlak formlu ve kemerli kerpiç fırınlarda kontrollü pişirim gerçekleştirmiş olabileceğine yönelik güçlü kanıtlar elde edildi. Deneysel, arkeometrik ve etnoarkeometrik çalışmalar, üretimde Van Bölgesi'nin yerel yeşil ve kahverengi toprağı kullanıldığına işaret etmektedir. Buna karşın kırmızı astarın Bitlis civarındaki Kavakbaşı ve Günkırı köylerine yakın bölgelerden elde edilen toprak ile hazırlanmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Urartu formları ile araştırılan köylerdeki form repertuarı arasında bir benzerlik kurmak zor gözükmektedir. Buna karşın, kurutezen (geniş ve açık ağızlı sığ çanak formu), küp, geniş çanak türü yaygın formlarda bir benzerlikten söz edilebilmektedir.

Urartu çanak çömleği temelinde Van Gölü havzasında gerçekleşen bu çalışmalar yöntem bilimsel açısından seramik araştırmalarına katkı sağlaması hedeflenmiştir. Arkeolojik kazı ve araştırmaların yetersiz kaldığı ve eksik olduğu durumlarda yukarıda uygulanan metodların sorulara çözüm bulma noktasında doyurucu sonuçlar vaat edebilir. Seramik etnoarkeolojisi, bununla ilişkili seramik arkeometrisi/etnoarkeometrisi ve seramik sanatı başta olmak üzere birçok bilim/sanat dalı tarafından kullanılan yöntemler arkeolojik seramik araştırmalarının hızla olağan bir parçası haline gelmektedir.

Kaynakça

- Angle - Dottarelli 1990 Angle, M., Dottarelli, R., "Ethnoarchaeology at Uslu (Elazığ): A Preliminary Report on Contemporary Pottery Manufacture in Eastern Anatolia," *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 467-479.
- Angle - Dottarelli 1992 Angle, M., Dottarelli R., "Uslu Köy e la standardizzazione della ceramica", *Origini XV*, 375-400.
- Bakır 1985 Bakır, T., "Ananevi Seramik Yapımına Doğu Anadolu'dan Bir Örnek; Erzurum Yiğittaşı Köyü'nden (Sos) Nazlı Nene Seramik Yapıyor", *IV. Ulusal El Sanatları Sempozyumu*, 21-24 Kasım 1984, 35-53, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Bakır 2004 Bakır, T., "Domestic Pot Making in Yiğittaşı Village in Northeast Anatolia", T.Takaoğlu (ed.), *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia*, Vol. I, 67-76, İstanbul: Ege Yayınları.
- Batmaz 2016 Batmaz, A., "Van/Bardakçı Köyü'nde Seramik Pişirimi." M. Cengil, P. Avşar Karabaş, and E. Derman (ed.), *UGS 2016/Uluslararası Geçmişten Geleceğe Sanat Sempozyumu*, Çorum: Hitit Üniversitesi, 59-66.
- Batmaz 2018 Batmaz A., "The Last Potter in the Village: The Story of a Local Potter in Van, Eastern Turkey", *Ceramics-Art and Perception* 107, 143-148.
- Batmaz 2019 Batmaz A., "A Study of Urartian Red Glossy Pottery Production in Van, Turkey, Using Archaeological, Ethnoarchaeological and Experimental Archaeological Methods", *Ethnoarchaeology* 11, 34-60, 2019.
- Batmaz - Özkan 2017 Batmaz, A., Özkan İ., "Archaeometric Investigation on Red Slip of Urartian Pottery." *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 17/3, 149-162.

- Crane 1988 Crane, H., “Traditional Pottery Making in the Sardis Region of Western Turkey”, *Muqarnas* 5, 9-20.
- Çizer 2005 Çizer, S., “Antik Sinter Astarın Yeniden Canlandırılması: Günümüzde Terra Sigillata, *Sanat-Tasarım*, Mayıs-Haziran 2005, 110-121
- Çizer 2013 Çizer, S., *Terra Sigillata*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Çizer - Öney 2015 Çizer S., Öney, D., “Anadolu’da Kadın Üretimi Çarksız ve Fırınsız Çömlek Üretimi: Bir Etno-arkeolojik Yaklaşım”, D. Karakaya ve T. G. Little (ed.), *XI.AIECM3 Uluslararası Ortaçağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri*, 19-24 Ekim 2015, Antalya/*XI.AIECM3 Congress on Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings*, 19-24 October, Antalya, Cilt 1, 161-169.
- Erdem 2014 Erdem, A. Ü., “Urartu Kalelerinde Çanak Çömleğin Depolanmasıyla İlgili Uygulamalar”, A. Özfirat (ed.), *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin’e Armağan SCRIPTA, Essays in Honour of Veli Sevin A Life Immersed in Archaeology*, 147–153, İstanbul: Ege Yayınları.
- Ertuğ 2014 Ertuğ, F., “Pottery Production at Uslu in the Elazığ Region,” T.Takaoğlu (ed.), *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia*, vol. I, 77-96, İstanbul: Ege Yayınları.
- Güner 1988 Güner, G., *Anadolu’da Yaşamakta Olan İlkel Çömlekçilik*, İstanbul: Ak Yayınları Kültür Serisi 16–5.
- Hopkins 2003 Hopkins, L., *Archaeology at the North-East Frontier; IV, An Ethnoarchaeological Study of Sos Höyük and Yiğittaşı Village, Ancient Near Eastern Studies Supplement 11*, Louvain, Paris, Dudley, MA: Peeters.
- Israyelyan 1971 Israyelyan, M., *From the History of the Town-Fortress Erebuni, Yerevan*.

- Kleindienst - Watson 1956 Kleindienst, M., P. J., Watson, "Action Archaeology": The Archaeological Inventory of a Living Community", *Anthropology Tomorrow* 5/1, 75-78.
- Koşay - Ülkü 1963 Koşay, H. Z., Ülkü A., "Anadolu'da İptidai Çanak-Çömlekçilik", *Türk Etnografya Dergisi* V-1962, 89-93.
- Köşklü 2005 Köşklü, Z., "Eski Erzurum Mutfağında Tandır: Yapılışı Kullanımı ve Doğu Anadolu'daki Yeri Üzerine", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 5/2, 155-177.
- Köşklü 2006 Köşklü, Z., "Household Clay Pit Ovens in Northeast Anatolia", T.Takaoğlu (ed.), *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia*, Vol. 3, 45-57, İstanbul: Ege Yayınları.
- Martirosyan 1974 Martirosyan, A. A., *Argishtikhinili*, Izdatel'stvo Akademia Nauk Armianskoï SSR, Yerevan.
- Özkan-Kahraman-Batmaz (Baskıda) Özkan, İ., Kahraman, D., Batmaz A., "Production Experiments on the Red Slip of Urartian Pottery Using Modern Techniques", A. Batmaz ve A. Erdem Otman (ed.), *I. Doğu Anadolu Arkeolojisi (DARK) Çalıştayı: Prehistorik Dönemlerden Demir Çağların Sonuna Kadar Doğu Anadolu/Eastern Anatolian Archaeology Workshop I: From Prehistoric Times to the End of Iron Ages*, Ege University, 11-12 February, İzmir, *Ancient Near Eastern Supplement Series* (Baskıda).
- Piotrovsky 1952 Piotrovsky, B. B., *Karmir Blur II: Resultatı Raskopok 1949-1950 Godov*. Yerevan: Akademia Nauk Armianskoï SSSR.
- Stark 2003 Stark, M. T., "Current Issues in Ceramic Ethnoarchaeology", *Journal of Archaeological Research* 11/3, 193-242.
- Tekkök-Biçken 2000 Tekkök-Biçken, B., "Pottery Production in the Troad; Ancient and Modern Akköy" *Near Eastern Archaeology* 63/2, 94-101.

- Tekkök 2004 Tekkök, B., “The Pottery Worksshops at Eceabat in Northwest Anatolia: The Hellenistic and Roman Traditions Continue,” T. Takaoglu (ed.), *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia*, Vol. I, 97-114, İstanbul: Ege Yayınları.
- Yalgın 1940 Yalgın R., “Çok İptidaî Çömlekçilik”, *Türk Tarih, Akeologya ve Etnografya Dergisi* IV, 193-201.

ISSN 2651-4788

9 772651 478002